

ОД АНТИЧКЕ ПОЕТИКЕ ДО САВРЕМЕНИХ МЕТОДА

ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА

Писац • текст • читалац

Књижевно дело је сложена уметничка целина чији се смисао открива различитим, али међусобно повезаним путевима читања.

*Калиопа — муза епског песништва и
говорништва*

Тумачење успоставља однос писца, текста и читаоца

01 ПИСАЦ

Ко је и у каквим околностима стварао?

Живот, личност, психа, друштвена средина и историјски тренутак.

02 ТЕКСТ

Како је дело уметнички обликовано?

Језик, поступци, структура, мотиви, композиција и односи међу елементима.

03 ЧИТАЛАЦ

Како дело оживљава у читању?

Хоризонт очекивања, места неодређености, рецепција и историјске промене значења.

ТРИ ИСТОРИЈСКЕ ФАЗЕ МОДЕРНОГ ПРОУЧАВАЊА

позитивизам: писац → унутрашњи приступ: текст → теорија рецепције: читалац

Спољашњи приступ тражи узроке дела изван самог текста

ЖИВОТ ПСИХА ДРУШТВО

Које су реалне
опасности ових
метода?

БИОГРАФСКА МЕТОДА

Дело се тумачи у односу на живот писца; у њему се траже трагови личности и искуства аутора.

Сент-Бев

Опасност: свођење уметничког дела на биографију.

ПСИХОЛОШКА / ПСИХОАНАЛИТИЧКА

Полази од унутрашњег живота, емоција и подсвести; испитује мотиве који покрећу стварање.

Фројдов утицај

Опасност: сваки симбол постаје 'доказ' пишчеве психе.

СОЦИОЛОШКА МЕТОДА

Писца сагледава као припадника заједнице; истражује идеолошке, класне и политичке чиниоце.

Маркс и Енгелс

Опасност: дело се претвара у пуки документ епохе.

Позитивизам верује у проверљиве чињенице и узрочно објашњење настанка дела.

Унутрашњи приступ враћа пажњу самом тексту

НОВА КРИТИКА

Пажљиво читање — значење се открива **анализом формалне структуре дела**.

У средишту — речи, слике, тон и међусобни односи у тексту.

Мање важно — биографија писца и непосредни друштвени утицаји.

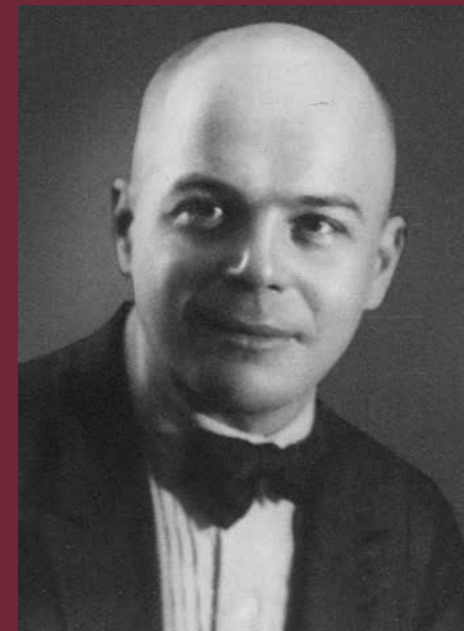
Томас Стернс Елиот

РУСКИ ФОРМАЛИЗАМ

Литерарност — оно што књижевни језик чини уметничким, а не свакодневним.

Онеобичавање — нешто познато и свакодневно се приказује на необичан начин; **Предмет анализе** — поступци и механизми којима се гради уметнички ефекат.

Виктор Шкловски

Виктор Шкловски
(1893–1984)

Читалац довршава значење књижевног дела

Р ТЕОРИЈА РЕЦЕПЦИЈЕ

Фокус — начин на који читаоци прихватају и разумеју дело.

Хоризонт очекивања — публика ново дело прима на основу ранијег читалачког искуства.

Историјска променљивост — исто дело у различитим епохама може бити прихваћено као уметничко или неуметничко.

Ф ФЕНОМЕНОЛОШКА МЕТОДА

Полазиште — дело онако како се појављује у свести читаоца.

Места неодређености — текст оставља празнине које читалац допуњава маштом и искуством.

Текст усмерава читање — читалац га конкретизује и оживљава.

Ингарден: књижевно дело је слојевита структура

Роман Ингарден
(1893–1970)

Слојеви се не сабирају механички: њихово преплитање омогућава целовит смисао и уметнички учинак.

1 СЛОЈ ЗВУЧАЊА
гласовна страна речи, еуфонија, ритам, интонација, понављања

2 СЛОЈ ЗНАЧЕЊА
дословна, пренесена и симболичка значења речи и реченица

3 ПРИКАЗАНА ПРЕДМЕТНОСТ
слика појава, предмета и света који се у делу гради

4 СХЕМАТИЗОВАНИ АСПЕКТИ
углови посматрања и места неодређености која читалац допуњава

5 СЛОЈ ИДЕЈА
дубљи смисао, тема и слика света коју дело обликује

Ниједан метод није довољан сам за себе

Који је метод најбољи?

Онај који најбоље одговара особеностима конкретног дела — често као део промишљене комбинације више метода.

Без прецизне терминологије, јасног циља и логичног доказа, плурализам лако постаје произвољност.

1

ПОЛАЗИ ОД ДЕЛА

предметност, структура, језик и смисаони простор одређују приступ

2

ПОСТАВИ ЈАСНО ПИТАЊЕ

шта желимо да разумемо: настанак, облик, значење или деловање

3

УКРСТИ ГЛЕДИШТА

спољашњи и унутрашњи приступи могу да се допуне

4

ПРОВЕРИ ЦЕЛИНУ

тумачење мора да објасни више елемената, а не само један детаљ

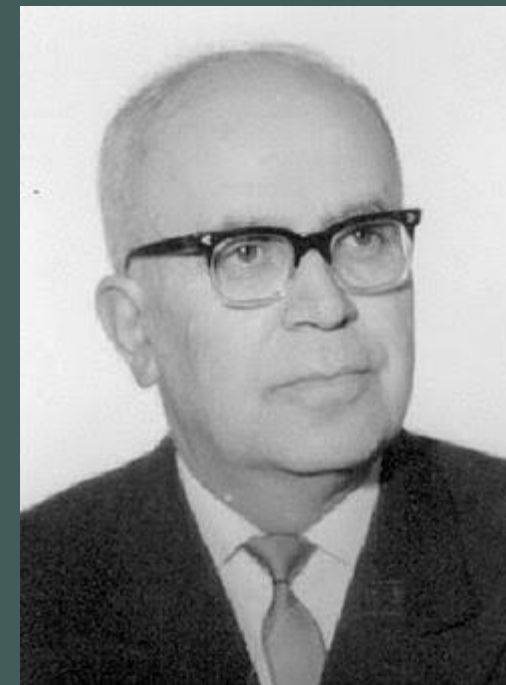
Петковић враћа текст језику и култури

Лингвиста, теоретичар и критичар који је у српску науку уводио достигнућа формализма, структурализма и семиотике.

Текст има дословно и недословно значење.

Дело је укључено у жанр, корпус периода, националну књижевност и шири европски и светски контекст. У њему са нама говоре и савременици и претходне генерације.

Српска књижевност се проучава као целина — у јединственом књижевном и културном простору.

Новица Петковић
(1941–2008)

„Душа књижевног дела извире из културе и увире у њу.“

ПОСЛЕРАТНИ МОДЕРНИЗАМ

у српској поезији

После рата: зашто поезија више није иста?

Историјски лом тражи нови песнички језик.

Како искуство рата и послератног света утиче на поезију?

- свет после рата више не делује стабилно, хармонично и разумљиво;
- човек осећа страх, усамљеност, кривицу, несигурност и губитак старих ослонаца;
- традиционални патетични говор делује недовољно убедљиво;
- песма постаје сажетија, сложенија, често загонетна;
- уместо директног објашњења, модерна поезија нуди симбол, фрагмент, мит и унутрашњу драму.

Шта значи послератни модернизам?

Нови облици не значе одбацивање сваке традиције.

Које су главне особине послератне модерне поезије?

- отклон од једноставног идеолошког и пригодног певања;
- повратак слободи песничког експеримента;
- интересовање за мит, фолклор, симбол, архетип и културно памћење;
- песма често постаје густа, вишезначна и херметична;
- традиција се не копира, него се преображава у савременом песничком језику.

Идеолошко-поетички сукоби педесетих — пут ка слободнијој песми

Преокрет не настаје одједном: мења се и схватање чему поезија служи.

Од чега се нова поезија удаљава и шта уводе?

- модернистички песници **одбацују једнозначну поруку и естетичку догму, тражећи већу аутономију уметности;**
- уводе **слободнији стих, сложенију слику, мит, симбол, фолклор и активну улогу читаоца;**
- то није бекство од стварности: рат, страх, кривица, памћење и усамљеност сада се изражавају посредније и вишезначније;

„87 песама“ (1952) и „Кора“ (1953) постају знаци тог преокрета

Две књиге као прекретница

Почетак новог сензибилитета у српској поезији педесетих година.

„87 песама“ и „Кора“

Павловићева збирка „87 песама“ (1952) и Попина „Кора“ (1953) означавају снажан прекид са дотадашњим песничким навикама и представљају почетак нечега што се данас зове **НЕОАВАГАРДА**.

Обе збирке доносе нову тематско-мотивску, структурну и језичку иновацију.

ВАСКО ПОПА

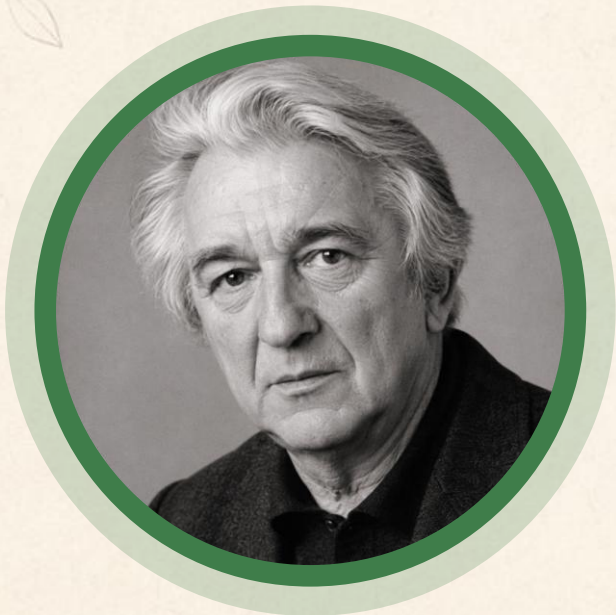
„КОРА“

ВАСКО ПОПА

Гребенац, 1922 — Београд, 1991.

песник • уредник • преводилац

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

- Рођен је 29. јуна 1922. у Гребенцу код Вршца. Студирао је у Београду, Букурешту и Бечу, а романистику је дипломирао у Београду 1949.
- Током Другог светског рата био је **заточен у немачком логору** у Бечкереку. После рата радио је у култури и дуго био уредник издавачке куће „Нолит“.

КЊИЖЕВНИ РАД

- Збирком „**Кора**” (1953) снажно је обележио преокрет ка послератном модернизму. Следе „**Непочин-поље**”, „**Споредно небо**”, „**Усправна земља**”, „**Вучја со**” и друге књиге.
- У поезији **спаја фолклор, мит, загонетку и сажет модерни израз.**

Један је од међународно најпознатијих српских песника XX века.

Биографија није додаток анализи: она показује како лични, културни и историјски контекст улазе у поетички облик.

Васко Попа — преломна појава

Предмет, животиња, мит и фолклор постају језик модерног човека.

Зашто је Васко Попа један од кључних песника ове епохе?

- песму ослобађа сувишне реторике, исповедности и патетике;
- гради кратку, збијену, метафорички снажну песничку форму;
- уводи у поезију предмете и бића која раније нису сматрана „поетичним“;
- ослања се на фолклор, мит и народну загонетку, али их претвара у модерну песничку структуру;
- свет приказује као простор борбе, страха, немира и трагања за смислом.

„Кора“ (1953) — од првог издања до коначне редакције

Попа је књигу годинама преобликовао; коначни распоред није истоветан првом издању.

- „Кора“ је први пут објављена **1953.** године и одмах је означила велики песнички преокрет;
- Попа је збирку наредних година **прегледао, мењао и композиционо преуређивао;**
- **Четврто издање из 1969.** означио је као коначно;

У коначној редакцији збирку чине четири циклуса:

1. „Опседнута ведрина“
2. „Пределџ“
3. „Списак“
4. „Далеко у нама“

Попин песнички језик

Сажетост не значи једноставност — свака реч носи вишак значења.

Како Попа гради песму?

- **кратак стих, мало речи, без опширног објашњавања;**
- **изостављање логичких веза: читалац мора сам да спаја значења; елиптичност**
- **јака метафора и персонификација** — предмети и бића понашају се као људи;
- **хумор, гротеска и апсурд** често стоје уз страх и озбиљну мисао;
- **одсуство интерпункције**
- **песма делује једноставно на површини, али испод те „коре“ крије сложено значење.**

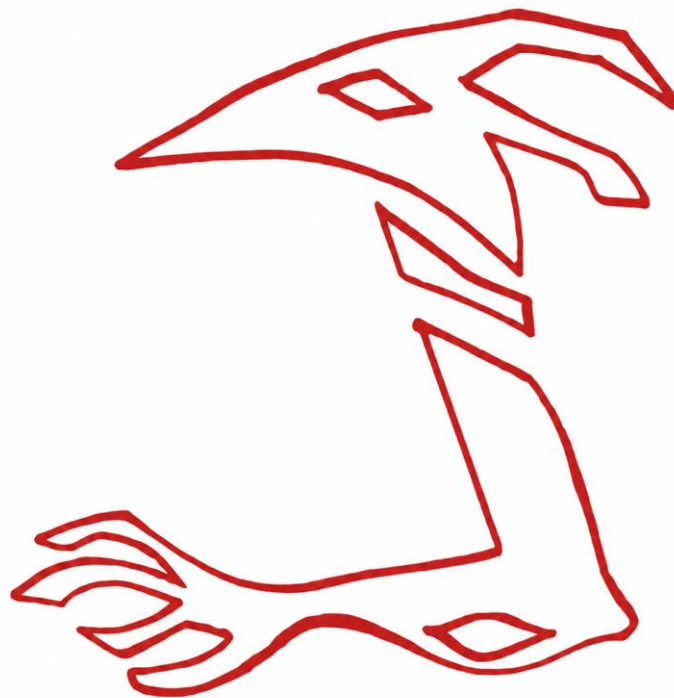
„Кора“ — наслов и амблем збирке

Први визуелни знак збирке уводи читаоца у свет неслободе.

АМБЛЕМ

Шта нам амблем открива пре читања прве песме? Шта приказује овај амблем?

- **амблем** на почетку збирке, постављен по песниковој жељи, делује као упозорење: сугерише опасност, угроженост и неслободу;
- **спој шаке и главе чудовишног пса ствара слику лирског субјекта ухваћеног у чељустима звери;**
- амблем је тумачен некад и као шара са пиротског ћилима, што модерни знак повезује са народном традицијом;
- „кора“ је омотач, али и граница сазнања: затвореност, заробљеност и ограниченост човека.

„Познанство“ — будност у свету привида

Песма из циклуса „Опседнута ведрина“.

Шта је основна ситуација у песми „Познанство“?

- лирски субјект одбија привидно пријатне слике света;
- песма представља сусрет са самим светом и његовим обманама;
- лирски субјект не жели да буде успаван, заведен или преварен;
- завршна формула „Видим, не сањам“ показује да је будност важнија од утешног сна.

Песма показује модерног човека који жели да види стварност, ма колико она била непријатна.

Не заводи ме модри своде
Не играм
Ти си свод жедних непаца
Над мојом главом
Трако пространства
Не обавијај ми се око ногу
Не заноси ме
Ти си будан језик
Седмокраки језик
Под мојим стопалима
Не идем

Дисање моје безазлено
Дисање моје задихано
Не опијај ме
Слутим дах зверке
Не играм
Чујем познати псећи удар
Удар зуба о зубе
Осећам мрак чељусти
Који ми очи отвара
Видим

Видим не сањам

„У осмеху“ — мали гест као космос

Песма из циклуса „Предела“.

Како Попа од осмеха прави читав песнички простор?

- осмех није само израз лица, него простор у који улазе таласи, даљине, плод, тишина и ноћ;
- мали људски гест претвара се у пејзаж, а пејзаж у унутрашње стање;
- слике су **синестезијске**: чулни утисци се мешају и мењају границе стварности;

У углу усана
Појавио се златан зрак

Таласи сањаре
У шипражју пламенова

Плавооке даљине
Савиле се у клупче

Подне мирно сазрева
У самом срцу поноћи

Громови питоми зује
На влатима тишине

„Кестен“ — кора, заштита и скривена унутрашњост

Како Попа описује кестен? Како разумете песму?

Кестен - бодљикава спољашњост штити скривено језгро; „кора“ постаје граница између видљивог и скривеног

Отуђење и усамљеност: Кестен живи на улици, окружен градском буком, одсечен од својих корена.

Унутрашњи живот: Дрво је персонификовано — има прсте, сања, памти пустоловине и има дивне успомене.

Бекство и повратак: Ноћу одлази у замишљене авантуре и тражи слободу, али се пред зору увек враћа на своје место у дрвореду.

Улица му пропије
Све зелене новчанице
Пиштаљке и звонцад и трубе
У крошњи му гнезда свијају
Пролеће му прсте креше

Живи од пустоловина
Својих недостижних корена
И од дивних успомена
На изненадне ноћи
Кад нестане из улице

Ко зна куда иде

У шуми би се изгубио
Али се увек пред зору
У дрворед на своје место врати

„Патка“ — гротеска, немир и егзистенција

Шта је тема? Симболика? Ко је то „трска која мисли“?

Тема: Песма описује патку која се неспретно креће по сувом и прашњавом путу.

Симболика: Патка је метафора за човека. Она у себи носи воду и немир, али хода по прабини где јој није право место.

Порука: Говори о усамљености и тешком прилагођавању суровом свету.

Последњи стих „Трска која мисли“ повезује патку са човеком и његовом свешћу.

На коју песму вас подећа?

Гега се прашином
У којој се не смеју рибе
У боковима својим носи
Немир вода

Неспретна
Гега се полако
Трска која мисли
Ионако ће је стићи

Никада
Никада неће умети
Да хода
Као што је умела
Огледала да оре

„Коњ“

Песма из циклуса „Списак“.

Како то коњ има осам ногу?
Објасни симболику песме и
трагичну завршницу.

Обично
Осам ногу има

Између вилица
Човек му се настанио
Са своје четири стране света
Тада је губицу раскрвавио
Хтео је
Да прегризе ту стабљику кукуруза
Давно је то било

У очима лепим
Туга му се затворила
у круг
Јер друм краја нема
А целу земљу треба
За собом вући

Мотив „осам ногу“: Симболише коња у покрету (касу), заједно са кочијом, теретом или јахачем, што указује на тежак рад и присилу.

„Човек му се настанио између вилица“: Човек га је потпуно потчинио и одузео му слободу.

Последњи стихови песме указују на безизлазност и Сизифову истрајност коња, „јер друм краја нема, а целу земљу треба за собом вући“. Наслућује се помирљивост са судбином.

Присетите се песме **Долап**.

„Маслачак“ — самоћа, понижење и инат

Песма из циклуса „Списак“.

Шта симболизује маслачак?

Маслачак је „жуто око самоће“: ситан, невидљив и усамљен у грубом градском простору; **симбол усамљености**.

Свет око њега није нежан: јављају се понижење, притисак и гротескна слика псеће ноге;

Ипак, маслачак не нестаје — у њему остаје инат, тврдоглаво трајање и отпор;

Једини који стварно „види“ маслачак јесте пролазник — „бескућник“. Између два маргинализована бића успоставља се тиха поетска веза и узајамно разумевање патње.

На ивици плочника
На крају света
Жуто око самоће
Слепа стопала
Сабијају му врат
У камени трбух
Подземни лактови
Терају му корење
У црницу неба
Дигнута псећа нога
Руга му се
Прекуваним пљуском
Обрадује га једино
Бескућни поглед шетача
Који му у круници
Преноћи

И тако
Догорева пикавац
На доњој усни немоћи
На крају света

„Столица“

Песма из циклуса „Списак“.

Шта се дешава када предмет добије људске особине?

Столица више није мртва ствар: има облик, умор и готово људску жељу да се одмори;

Кроз овај предмет Попа заправо слика **судбину човека модерног доба** — пасивног, заробљеног у својој друштвеној улози, који живи механички и трпи терет туђих потреба.

Умор лутајућих брегова
Дао је облик свој
Телу њеном сањивом

Вечно на ногама
Што корацима не листају
Заборавила је
Зелену венчаницу
Али се у шуми пламена
Јецаја грана сети

Како би се радо
Низ степенице сјурила
Или на месечини темена
Заиграла
Или просто села
Села на туђе обрине умора
Да се одмори

„Белутак“

Нежив предмет постаје готово космичко биће.

Шта „Белутак“ открива о Попиној предметној поезији?

Белутак у себи сабија време, тишину, трајање и **отпор пролазности**;

У поезији Васка Попе, белутак често симболизује духовну чистоту, постојаност и суштину бића која постоји независно од спољашњих сила и хаоса у свету.

Без главе без удова
Јавља се
Узбудљивим дамаром случаја
Миче се
Бестидним ходом времена
Све држи
У свом страсном
Унутрашњем загрљају
Бео гладак недужан труп
Смеши се обрвом месеца

Конотативност и хијазам у збирци „Кора“

Како се гради јединствена Попина поетика?

КОНОТАТИВНО И ДЕНОТАТИВНО ЗНАЧЕЊЕ

Денотативно значење именује предмет или појаву. У књижевном тексту реч добија и додатне — емоционалне, симболичке и културне — слојеве. Зато коњ, столица, маслачак и белутак у циклусу „Списак“ нису само бића и предмети: они говоре о човековој усамљености, угрожености, отпору и трајности. Конотативно значење је пренесено значење.

ХИЈАЗАМ

Хијазам је фигура блисју антитези, у којој се два пара речи укрштају и постављају у обрнути распоред. У „Белутку“ се повезују камен и око, месечев срп и обрва: неживо добија људске особине, а слика истовремено упућује на вид, светлост и унутрашњи живот.

Збирка „Усправна земља“

Попин песнички језик остаје згуснут и симболички, али се средиште помера ка историји и културном памћењу.

Шта се мења, а шта остаје исто у Попиној поетици?

- у „Кори“ доминирају свакодневни предмет, животиња, телесност, страх и егзистенцијална угроженост;
- у „Усправној земљи“ песнички поглед улази у историју, манастире, фреске и колективно памћење;
- остају исти сведен језик, згуснута метафора, симбол и митопоетско мишљење;
- тако Попа од личне и егзистенцијалне драме стиже до питања културног идентитета и трајања.

„Каленић“ — сусрет са фреском

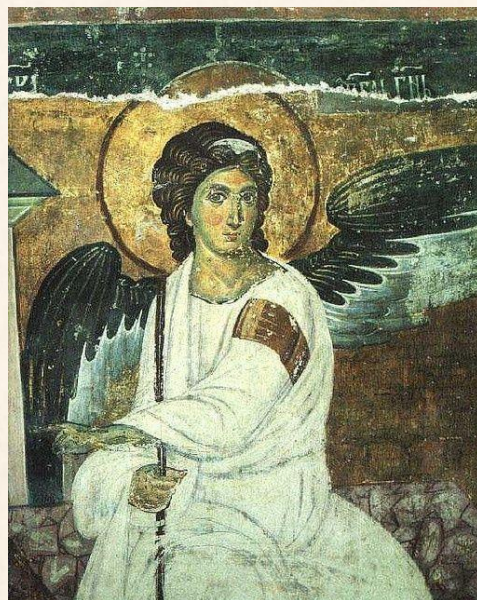
Песма из збирке „Усправна земља“ (1972), из циклуса „Ходочашћа“.

Шта је основна лирска ситуација у песми?

Лирски субјект стоји пред ликом анђела са средњовековне фреске и поистовећује се са њим.

Песма је **борба против заборава и историјских траума** („туђе сенке не дају муњу твога мача у корице да вратим“).

Уметност надживи векове кроз „лепи инат“ и боје које пркосе пролазности времена. Боје прво свићу, па зру и на крају горе

Откуда моје очи
На лицу твоме
Анђеле брате

Боје свићу
На ивици заборава

Туђе сенке не дају
Муњу твога мача
У корице да вратим

Боје зру
На лакој грани времена

Отуда твој инат лепи
У углу усана мојих
Анђеле брате

Боје горе
Младошћу у мојој крви

МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ

„87 ПЕСАМА“

МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ

Нови Сад, 1928 — Тутлинген, 2014

песник • есејиста • лекар • академик

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

- Рођен је 28. новембра 1928. у Новом Саду, а одрастао је у Београду. Дипломирао је на Медицинском факултету 1954. године.
- Прву збирку „**87 песама**” објавио је **1952. године**. Она, заједно са Попином „Кором”, означава један од кључних преокрета у српској послератној поезији.

- Био је **директор Дrame Народног позоришта** и дугогодишњи **уредник „Просвете”**. Саставио је значајну „**Антологију српског песништва од XIII до XX века**”.
- Његова поезија повезује савремено искуство са митом, историјом, археологијом и културним памћењем. За **редовног члана САНУ** изабран је 1985.

Биографија није додатак анализи: она показује како лични, културни и историјски контекст улазе у поетички облик.

„Пробудим се“ („Вихор“)

*Песма отвара збирку 87 песама и заправо је без наслова. У првом издању Павловићевих Изабраних песама од песника се тражило да песму наслови, те је онда песма добила наслов **Вихор**.*

Шта нам се сугерише првим стихом? Шта се очекује након буђења, а шта се заправо добија?

Пробудим се - синоним за рађање новог дана, наду и свежину, овде овде добија ироничан и застрашујући обрт. Буђење лирског субјекта није прелазак у сигурност јаве, већ **суочавање са кошмаром стварности**.

Које 4 слике описују атмосферу општег хаоса и пропасти. Како их разумеш?

- **„над креветом олуја“** – простор сигурности (дом, кревет) угрожен је елементарном непогодом. Нема више заштите ни у сопственој соби.
- **„Падају зреле вишње у блато“** – Вишње су симбол лепоте, младости и плодова живота, али оне су упрљане и уништене у ништавилу блата.
- **„У чамцу запомогу рашчупане жене“** – Слика страдања невиних. Рашчупаност сугерише панику, насиље и очај, док је чамац на узбурканој води класичан симбол несигурне људске егзистенције.
- **„Вихор злурадних ноктију дави мртваце“** – Врхунац гротеске и апсурда. Смрт више није коначна тачка мира; зло је толико агресивно да прогони и физички уништава чак и оне који су већ мртви.

Шта нам казује последњи стих?

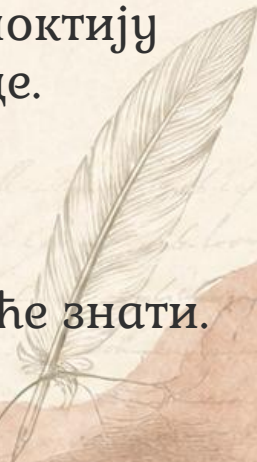
Пробудим се
над креветом олуја.

Падају зреле вишње
у блато.

У чамцу
запомогу
рашчупане жене.

Вихор
злурадних ноктију
дави мртваце.

Ускоро
о томе
ништа се неће знати.

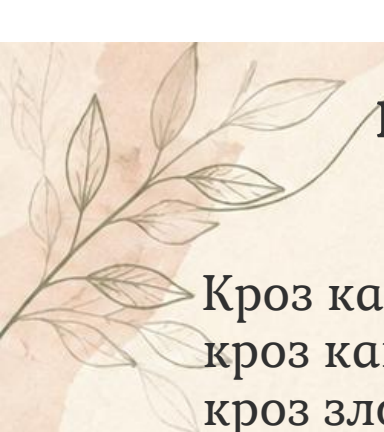
„Пробудим се“ — последња опасност је заборав

Катастрофа није довршена смрћу: прети и брисање сведочанства о њој.

Зашто је завршна мисао о забораву кључна за разумевање Павловића?

- крај песме помера тежиште са самог ужаса на питање: **шта остаје после њега;**
- **ако се о страдању више ништа не зна, насиље побеђује два пута — уништењем и брисањем сећања;**
- лирски субјект не може да заустави катастрофу, али песма може да је забележи;
- зато „Пробудим се“ већ отвара Павловићеву велику тему памћења;

„Научите пјесан“ може се читати као својеврстан одговор на ту опасност: реч и песма постају отпор забораву.

НАУЧИТЕ ПЈЕСАН

Кроз каква друштва треба још проћи,
кроз какве људске видике,
кроз злоходнике, пауке-војнике,
кроз шуме пошасника,
кроз уши доушника,
треба још ићи уз раме дволичника,
с напасником облачити самуре,
с цариником завлачити руке у мошње,
гледати пандуре како бију по кичми!
Свуда се дигли борци против откровења
и јашу велике коње, вребају крв,
заседају праведнике и сваког ко се јави
између човека и бога, на брвну.
Куда ће они што се клоне звери?

Браните се! Научите песму!
Уђите кроз гусле у мраморни око,
певајте, орите се, појте
и стојте мирно кад се зачује питање
ко ће међу вама да затвори врата
славословите док се храму не пробије теме,
стаклени прозор нек се обрати мору
док не проклија сиње срце,
жаморите, жуборите, роморите,
нека вас нађе светло као срп своје снопље,
као што мученичка крв нађе своје копље,
ускликните, утројте, узхвалите,
док се и лобањи не отвори горњи вид
и песма не покуља на сљеме,
попевајте, коледајте
усред овог рата који сећање брише
научите пјесан, то је избављење!

„Научите пјесан“ — од друштвене критике ка одбрани човека

Како су две главне целине песме међусобно супротстављене?

- **I целина (СЛИКА ДРУШТВА)** гради непријатељски свет насиља, доушништва, дволичности и трпљења;
- питање о онима који се „клоне звери“ показује да **неутрално повлачење није прави излаз**;
- **II целина (ПЕСМА)** гради се императивима, симболима отпора и пркоса.

Композиција зато почива на контрасту:
угрожени свет ↔ реч која му се супротставља.

„Пјесан“ — зашто баш ова архаична реч?

Архаизам повезује савремени тренутак са дубљим памћењем језика и културе.

Да ли „пјесан“ значи само песму као књижевни текст? Какву конотацију носи та реч?

- архаична реч која конотира **обред, усмену традицију и колективно памћење**, а не само индивидуално „лепо певање“;
- глас се супротставља рату који брише сећање: ћутање би значило препуштање забораву;

„Научите пјесан“ — језик који се бори

Синтакса, понављање и ритам нису украс: формално организују идеју отпора.

Обратите пажњу на анафору „кроз“, на интерпункцију песме, на синонимне речи.

- понављање предлога „**кроз**“ ствара осећање дугог пробијања кроз непријатељско окружење;
- **нагомилавање негативно обележених речи** појачава притисак и осећање угрожености;
- **императиви** мењају ритам: од описивања трпљења прелази се на непосредно деловање;
- **синонимне речи**: појте, ускликните, утројте (Светосавска химна); коледајте (божићни обреди)
- у другом делу **ослабљена интерпункција убрзава говор** и сугерише хитност — песма се чита готово у једном даху.

„Пробудим се“ + „Научите пјесан“ — од дијагнозе ка одговору

Две песме заједно откривају једну од средишњих линија Павловићеве поетике.

Како ове две песме граде јединствену мисаону целину?

- „Пробудим се“ поставља дијагнозу: **свет је померен, насиље је стварно, а смисао и памћење угрожени.**
- „Научите пјесан“ може се читати као својеврстан одговор: **реч, заједнички глас и културно памћење могу да се супротставе брисању.**

Песма садржи и историју и бунт, кроз њу можемо истрајати и побунити се.

Постојање уметности као избављење из бесмисла које нас окружује.

БРАНКО МИЉКОВИЋ

*Ватра, птица, реч и ништавило: поезија као
филозофско трагање.*

БРАНКО МИЉКОВИЋ

Ниш, 1934 — Загреб, 1961.

песник • есејиста • преводацац

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

- Рођен је 29. јануара 1934. у Нишу. У Београду је студирао филозофију и дипломирао 1957. године.
- Припада кругу неосимболиста. У његовој поезији филозофске идеје постају снажни симболи: **ватра**, **птица**, **пепео**, **реч**, **празнина** и **ништа**.

КЊИЖЕВНИ РАД

- Најзначајније књиге су „Узалуд је будим”, „Порекло наде” и „Ватра и ништа” (1960). Писао је критике и есеје и преводио француске и руске песнике.

Умро је у Загребу 12. фебруара 1961, са само 27 година (пронађен је обешен, а породица сматра да га је убила Партија).

Епитаф на надгробном споменику:

УБИ МЕ ПРЕЈАКА РЕЧ!

Бранко Миљковић — неосимболизам

Неосимболизам: симбол као облик сазнања, а не као украс песме.

Историчари књижевности често групу младих аутора из 50-их година 20. века, који су блиски Миљковићевом песничком стилу или су следбеници његовог песничког израза, називају НЕОСИМБОЛИСТИМА.

- ватра, птица, пепео, реч, смрт, празнина и ништа граде повезан поетички **систем симбола**
- песма је често **херметична** јер смисао настаје из односа симбола, парадокса и звучања, а не из једне поруке;
- неосимболизам код Миљковића спаја **модернистички језик и филозофску мисао**.

Неосимболизам — шта је „ново“?

Повратак симболу није повратак у XIX век, већ модернистичко преобликовање симболистичког наслеђа.

Како Миљковић обнавља симболизам, а ипак остаје песник послератног модернизма?

- од **симболизма** преузима уверење да песма не исцрпљује значење у дословном смислу и да симбол отвара више нивоа читања;
- од **модернизма** преузима херметичност, парадокс и снажну самосвест о језику;
- Спојио је **симболизам и надреализам, Хераклитову филозофију, античке и националне мотиве.**

„Ватра и ништа“

Збирка из 1960. године.

Мото збирке: *Пепео није настао из ватре већ из нашег додира са њом и дели нашу природу.*

ОБЈАШЊЕЊЕ ПЕСНИКА

Тако се и у самом наслову збирке испољава контраст између ватре која је са једне стране симбол живота и стварања, постојања, топлоте, а са друге стране симбол ничега, ништавила, смрти, хладноће, разградње, престанка и нестанка.

„Ватра и ништа“ — унутрашња организација збирке

Композиција показује да се аутопоетика, мит, традиција и симболи граде као један систем.

- Уводна **песма „Свест о песми“** поставља аутопоетичко питање односа песника, речи и песме;
- Поема **„Ариљски анђео“** активира средњовековну фреску и национално културно памћење;
- Четири циклуса:
 1. **Утва златокрила**
 2. **Похвале**
 3. **Патетика ватре**
 4. **Лауда**

Мене ничега више није стид.
Клону сунце преко свега. Жељен плод
пун је ноћи. Глас, што себе сања, зид
откри у даљини где зазидан ми брод.

У том зиду чувам своју гордост, певам
из те зазиданости лепше но на слободи.
Откуд та моћ да себи одолевам,
а не одолеше виногради родни!

Је ли то чудна жеља да се живи
без себе? Жеља за песмом без песника?
Од прошлости и заорава време што се
диви
издајству мога заустављеног лика?

Да ли то значи рећи промени: нећу!
И оставити песму да се сама мења?
Поклонити себе животињама и цвећу
и снагу своју дати глади црног корења?

У овој ноћи мене није стид
што певам из зида лепше но на слободи.
Сунце ми у пети бриди. Блешти зид
на крају пута што никуд не води.

Реч ватра! ја сам јој рекао хвала што живим
тој речи чију поседујем моћ да је кажем.
Њен пепео је заборав. Ако пред том речи
скривим
под челом ми поледица и дан поражен.

Реч крв! најлепша реч која се не сме.
А колико птица и звери у крви мојој
преноћи!
Можда изван мога срца и нема песме,
јер крв је ванвремена мастило без моћи.

Реч жудња! једина још смисао не нађе;
И птица у паклу кроз тужну ми главу.
О горко море за моје беле лађе
кроз исписани предео и вербалну јаву!

Реч смрт! хвала јој што ме не спречава
да отпутујем у себе ко у непознато,
где ако не нађем себе и смисао што спасава
наћи ћу свога двојника и његово злато.

Реч ватра! ја сам јој рекао хвала што живим,
Реч смрт! хвала јој што ме још не пречи
да волим самог себе и да се дивим
својој људској моћи да изговарам речи.

Верујем да бих могао да говорим,
да изађем из себе с надом на повратак,
макар кроз пустињу до места где горим,
макар кроз смрт до истинских врата.

У погрешном распореду речи утешно време
можда ћу наћи. Или ћу открити
како је бесциљно љубим ко киша, као
време,
ко онај што мења речи а не свет скровити.

Верујем, мада без наде ући мора
у ноћ, у заборав кроз који се простирем,
да смрт своју не издам, да живим док
умирем.

Онај ко пева не зна је ли то љубав
или смрт. Када мирис помери цвет,
где је цвет, да л тамо где мирише са руб
света пуног а празног, ил тамо где му је
цвет?

Свака је песма празна и звездана,
Ни бол ни љубав не може да је замени.
Празнина што пева и мир мој румени.

Песмо празна и звездана, тамо,
твој цвет ми срце слаже, кроз крв шета,
ако га уберем оставља ме самог,
ако га напустим за леђима ми цвета.

„Свест о песни“ — аутопоетика и аутономија речи

Песма размишља о сопственом настанку, трајању и односу према песнику.

Шта значи да песма тежи да постоји „без песника“?

Централна тема песме је **аутономија поезије** и **тежња ка стварању „песме без песника“**, односно идеји да **уметничко дело надживи свог творца** и **поче животни пут као независна ствар**. Мотив зазиданости симболизује строгу форму и језик који уметнику омогућавају снажније стваралаштво него сама слобода

„Гојковица“ — жртва уграђена у дело

(модернистичку реинтерпретацију мотива из народне песме „Зидање Скадра“)

Како се мотив Гојковице преображава у модерној песми?

У корену Миљковићеве поетике лежи идеја да **нема стварања без страдања**. Да би град (или песма, уметност, култура) опстао, у његове темеље мора бити уграђен сам живот.

Кроз физичку смрт и узидавање, Гојковица парадоксално постиже вечност и слободу. Њен крик постаје „закон по коме камен стоји“, што значи да људска патња даје смисао и трајност ономе што је материјално.

И тако будућност мрачној нади поста
Сужањ и талац зло животу верно.
Грлицу опева камење што оста
У пределу који расте лаковерно.
Јеси ли живи стуб града ил мртва
Бели бедем дојиш превару све већу?
Празно име наде и прелепа жртва
У зиду без звезда праведно се срећу.
Тела чишћег од изгубљених речи гори
Дан после времена којег се сви боје,
Ноћ низ Бојану отиче у твоје
Срце продано несигурној зори.
Трговци часни што купују ватром
Из твојих руку истинито благо
На твоме телу град цртају јатом
Жртвених ждралова умиљатом снагом.

„Похвала ватри“

Један од најјаснијих симболичких кључева Миљковићеве поезије.

Како разумети парадокс ватре?

- Миљковић се у овој песми директно ослања на старогрчког филозофа **Хераклита**, који је сматрао да је ватра праелемент свега што постоји.
- ПАРАДОКС: Она је извор светлости, топлоте, наде и живота, али она и прождире, руши и претвара све у пепео.

За Миљковића, **бити песник значи горети**. Писање поезије је чин самоспаљивања у којем песник жртвује сопствени живот да би створио реч која ће живети вечно.

I
Она нема никога
осим сунца и мене
II
Она се указује луталици
указује се лукавом
указује се заљубљеном
Ништа није изгубљено у ватри
само је сажето
III
На крајевима ватре
предмети који не светле
нити се нечим другим одликују
трају у туђем времену
Птица која сама чини јато
из ње излеће
Узмите шаку свежег пепела
или било чега што је прошло
и видећете да је то још увек ватра
или да то може бити

„Феникс“ II

Митска птица као симбол обнове и песничког преображаја.

Зашто је феникс природан симбол у Миљковићевој поезији ватре?

Феникс у митологији умире у ватри и поново се рађа из пепела;

Није важно само преживљавање, већ преображај: **нешто мора нестати да би се јавио нови облик;**

Глас који се диже из ватре личи на песму која настаје из губитка, па **феникс зато постаје слика песничког стварања.**

Смрћу измењена камен отвара
Празно поље дозива гласом умири мора
Једина птица што саму себе ствара
Из пепела злих вести и празних договора.

Она је рачунање инспирисано звездама
Сјај који руку срце и ум спаја
Она је цвет што процвета ал утаја
Пределу име. Пева из незнана.

Једина уме да пепео победи
И да из ватре изнесе свој глас
Обећана у одговору на пакао лети
Сама у себи чека свој час.

СТЕВАН РАИЧКОВИЋ

СТЕВАН РАИЧКОВИЋ

Нересница, 1928 — Београд, 2007

песник • есејиста • преводилац • академик

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

- Рођен је 5. јула 1928. у Нересници код Кучева. Детињство и младост провео је у више места у Србији; студирао је на Филозофском факултету у Београду.
- Радио је у књижевним редакцијама и издаваштву, а био је и **члан САНУ**. Писао је поезију, есеје, књиге за децу и преводио руске песнике.

КЊИЖЕВНИ РАД

- Његов песнички свет обележавају природа, тишина, самоћа, пролазност, смрт и питање смисла поезије. Неоромантизам и и субјективни лиризам главне су одлике његове поезије.

Проза и стих — хибридна структура циклуса

Раичковић спаја сведочење, лирски запис и саму причу о настајању песме.

Зашто „Записи о црном Владимиру“ нису само низ лирских песама?

- **уводни и завршни прозни сегменти (*Уместо фусноте и Без епилога*)** окружују и контекстуализују лирски циклус;
- чињеница, разговор и болнички детаљ стоје уз метафору, риму и песничку слику;
- документарност не поништава поезију — она појачава судар уметности са трагичном стварношћу;
- жанровске границе постају намерно нестабилне: дело се може читати као лирско-наративни циклус или кратка поема;
- модерност је и у томе што дело показује сопствени настанак, а не само „готову“ песму.

„Записи о црном Владимиру“ — од стварног сусрета до песме

Прозни оквир чува чињеницу, а стих је претвара у питање о човеку, смрти и памћењу.

Зашто је стварни сусрет са Владимиром Пурићем важан за разумевање циклуса? Шта сазнајемо у првом прозном делу? Ко је Владимир?

Дело је настао током песниковог боравка у болници, где је упознао тешко болесног земљорадника Владимира Пурића. Дакле, дата је конкретна болничка ситуација и стварни човек, а не измишљени лирски јунак.

Владимир Пурић, тридесетпетогодишњи земљорадник из Сопота на Космају, који тешко болестан од рака лежи у болници где га је песник упознао.

Он је уместо лекова тражио од песника да му напише песму — по узору на предсмртну жељу Бранка Радичевића.

Прозни оквир делу даје документарну уверљивост и показује како настаје песнички подстицај;

Социјално и егзистенцијално — два лица исте драме

Судбина једног човека истовремено је друштвено конкретна и универзално људска.

Како се у циклусу прожимају социјални и егзистенцијални мотиви?

- **Владимир** је земљорадник, болесник и човек са конкретним животним положајем — његова патња није апстрактна;
- **болнички простор** открива телесну немоћ, зависност од других и осећање маргинализованости;
- из те конкретности израстају питања смрти, страха, усамљености, памћења и људског достојанства;
- песник не претвара Владимира у „пример“, већ настоји да сачува његову индивидуалност и глас;
- зато се живот и писање песме о животу у овом циклусу не могу раздвојити.

Песма као лек? — средишњи парадокс циклуса

Песма не лечи тело, али отвара питање да ли реч може да ублажи нестанак и заборав.

Шта значи Владимирова тражење песме у тренутку када медицина више не помаже?

Песма овде постаје етички чин и дубоки хумани гест, начин да се сачува достојанство и одупре забораву једног малог, анонимног човека.

- Песма не укида болест и не обећава спасење; њена могућа „лековитост“ је да именује, посведочи и сачува присуство човека;
- из тог немогућег захтева настаје најдубља напетост између живота и уметности.

Етика песника — туђа патња и право на песму

Раичковић не скрива нелагоду: шта значи претварати стварну туђу муку у уметност?

Зашто је овај циклус истовремено поетичко и етичко питање?

- песник **није неутрални посматрач**: постепено саучествује у Владимировом страху и боловању;
- свака песничка обрада туђе патње носи опасност улепшавања или присвајања;
- зато дело **открива сопствену сумњу** и **показује песника који преиспитује своју улогу**;
- Владимир није „материјал“ за песму — он остаје конкретно лице коме **песник дугује одговорност**;

Метапоезија — дело о Владимиру и о настајању песме

Предмет циклуса није само болесни човек него и сам чин писања о њему.

По чему су „Записи“ и аутопоетичко, односно метапоетско дело? Зашто је ово и песма о песни?

- песник размишља о томе **каква песма уопште може да одговори Владимировој молби;**
- читалац прати колебање између непосредне помоћи човеку и потребе да се искуство претвори у реч;
- **поезија постаје тема саме поезије: шта може, чему служи и где су јој границе;**
- циклус је зато и песнички манифест о односу живота, писања и одговорности.

Црни Владимир

Зашто „црни“ Владимир?

Епитет „црни“ носи вишеслојно значење:

Физиолошко значење: Описује изглед оболелог човека чије тело нагриза тешка болест (тамна пут, упали образи, близина смрти).

Социјално значење: Владимир је сељак са Космаја, црноризац, човек земље и муке чије су руке црне од рада.

Егзистенцијално значење: Црна боја као симбол неизбежне судбине, мрака који долази и трагичног усуда преране смрти.

„Без епилога“ — отворени крај и песникова кривица

Завршни прозни запис не окончава Владимирову причу, већ открива песников страх, дуг и немоћ.

Зашто завршни запис не потврђује Владимирову смрт? Зашто је наслов „Без епилога“?

- Лекари тврде да су Владимиру дани избројани, али песник по изласку из болнице две године не одлази да сазна исход; то одлагање није равнодушност: у њему се преплићу **страх од потврде смрти, грижа савести и немогућност суочавања;**
- Одредница „Без епилога“ је парадоксална — **текст се завршава, али човекова судбина остаје без коначне тачке;**
- Владимирова жеља за песмом „као кад је умирао Бранко Радичевић“ решава само дилему о облику песме, не и питање његовог краја; документ наговештава смрт, док лирска машта оставља простор да Владимир и даље буде жив.

Песма не лечи, али чува од нестајања

Завршна слика снега претвара непоуздану чињеницу у песничку могућност живота.

Како разумети слику снега који пада по Владимировој црној коси?

- стварност упућује на далеки гроб, али песникова машта види живог Владимира под снегом;
- контраст белог снега и црне косе преображава мотиве белог и црног који прате болницу, болест и смрт;
- **песма не може да спасе тело, али може да продужи памћење, глас и присуство конкретног човека;**
- тиме се испуњава Владимирова молба: ако не остане жив, песма остаје — не као хладан споменик, већ као слика живота;
- крај не пориче смрт, већ одбија да јој препусти последњу реч: Владимир наставља да постоји у језику и сећању.

ИВАН В. ЛАЛИЋ

ИВАН В. ЛАЛИЋ

Београд, 1931 — Београд, 1996

песник • есејиста • преводилац

ОСНОВНИ ПОДАЦИ

- Рођен је 8. јуна 1931. у Београду. Школовао се и у Загребу, где је дипломирао на Правном факултету 1955. године.
- Радио је у издаваштву и бавио се превођењем. Његова поезија је интелектуална и дисциплинована, али истовремено снажно осећајна и музикална.

КЊИЖЕВНИ РАД

- У средишту његовог песништва су културно памћење, Византија и Медитеран, однос прошлости и садашњости, реч, време и трајање.
- Међу важним књигама су „Велика врата мора”, „Време, ватре, вртови”, „Страсна мера” и „Писмо” (1992), једно од врхунских остварења његовог позног песништва.

Иван В. Лалић — неосимболизам, мера и културно памћење

Симбол код Лалића спаја мисао и осећање; традиција постаје активни саговорник.

Шта Лалића издваја у послератној српској поезији?

- **неосимболистичка поетика**: слојевит симбол, културно памћење и интертекстуалност;
- „**артизам**“: негована форма, дисциплина израза, мера и свесна уметничка изграђеност;
- **лично осећање** често се посредује историјским, митским и културним сликама;

„Језеро у јесен“ — симболички пејзаж

Природни приказ прераста у мисаоно-осећајну структуру.

Како пејзаж у песми постаје више од описа природе?

- језеро и јесен постају **знаци времена, промене и пролазности;**
- површина воде упућује на одраз и видљиво, а дубина на **скривено и недокучиво;**
- мировање и промена делују истовремено — свет траје, али се непрестано преображава;

Лалић кроз пејзаж језера у јесен заправо слика портрет људске пролазности.

Све тањи дани у брдима,
Све ближе снегови прилазе;
А шуме силазе, силазе
У риђим и мрким крдима

У језеро, у оклевање
Сопствене слике што боји се
Са непознатом да споји се
Ко дух и дах у певање

О слатком страху виђеног
Што невиђено враћа се,
О страсти која плаћа се
Грозницом непревазиђеног —

Године? Можда часови
Помичу те теразије;
Незнана мера на снази је
И још оклевају тасови:

Јесмо ли сабрали тегове?
Шуме у језеро силазе
И сећања се разилазе
У светлост, у страх, у снегове

„Писмо“ — свет као текст који читамо

Винчанско писмо је почетни знак дуге историје људског тумачења.

Зашто песма почиње винчанским писмом?

- Древни жиг у глини сведочи о прастарој потреби човека да остави знак и речи. Знак траје дуже од свог творца.
- Свет је схваћен као писмо
- Човек није пасивни посматрач већ тумач наслеђених знакова.

ПИСМО најпре означава **винчанске знакове** утиснуте у глину. Затим се значење шири: **читав свет постаје нека врста писма** које човек покушава да прочита. На крају, и **сама песма је писмо** — порука упућена будућем читаоцу.

Винчанско писмо, жиг у иловачи,
Глинени голуб, мокри ветрокази —
Ко тражи, нађе; свет траје јер значи,

И обнавља се у пламену, влази
И саопштењу. Свет је писмо, древно,
Непоуздано, али још на снази —

И тако читамо га свакодневно,
Ми, правог смисла потоњи читачи
И гонетамо значење му гневно,

Ми суђеници, прислилни тумачи
Заданог писма које смислом прети
Из сваког слова. При том понављачи —

Понекад назреш у ваздуху, лети,
Небеску ружу која милост зрачи —
И то је знак, ал основа се сети:

Винчанско писмо, жиг у иловачи.

„Писмо“ — „потоњи читачи“ и „присилни тумачи“

Савремени човек наслеђује знакове чији је првобитни контекст удаљен.

Шта открива слика човека као „потоњег читача“ света?

Последњи стих понавља почетни. Таква **прстенаста композиција** показује да се читање никада не завршава. Крај нас враћа почетак, као што се свака цивилизација враћа наслеђеним знацима и изнова их тумачи.

„Писмо“ приказује свет као древни, непотпуни текст који свака генерација мора поново да чита. Човек не може поуздано открити његов коначни смисао, али не сме одустати од његовог тумачења, јер се управо преношењем и обнављањем значења успоставља трајање културе и цивилизације.

Синтеза: пет песника — пет одговора

Различите поетике повезује исто питање: како сачувати смисао после слома старих сигурности?

Шта повезује Попу, Павловића, Миљковића, Раичковића и Лалића?

- **Попа** тражи смисао испод „коре“ ствари, али и у културном памћењу „Каленића“: предмет, загонетка, мит, фреска и традиција;
- **Павловић** га тражи у будности, историји, културном памћењу и отпору;
- **Миљковић** у филозофском мишљењу, неосимболистичкој мрежи симбола и сукобу речи са ништавилом;
- **Раичковић** у запису који чува човека од заборава;
- **Лалић** у неосимболистичком знаку, писму, културном памћењу и дијалогу са традицијом;
- сви показују да **модерна песма не објашњава свет лако — она нас учи да га читамо.**